

ДОРОГОЮ ДОЛІ

(Літературна вітальня)

Василь Стус

„Або світ прийме мене таким, як я є, як мене народила мати, - або вб'є, знищить мене. Але я - не поступлюся! І з кожної миті своєї, з кожного почуття й думки зроблю свій портрет, тобто портрет цілого світу...”

Василь Стус

“Кожна зірка має свій час - сходити й заходити...”

Василь Стус

Ведуча 1 (або вчитель). Василь Стус. Пост. Правозахисник. Людина. Товариш. Чоловік. Батько. В'язень. Філософ. Знайомий. Коханий. Знаний і незнаний... Живий. Вічний у часі, бо так при казав сам Бог...

Ведуча 2. Василь Стус - людина високої дороги. Євген Сверстюк у книзі „На святі надій” говорить:

„Не треба вибивати з обстріленої ніші чиєсь ім'я. То наша щаслива зірка, що народилася зі страждання. І щаслива тому, що не згасла на долах. Тільки лежням здається, що то блищить загублений п'ятак, який можна взяти собі. Не заздрість тим, хто обирає круту й вузьку дорогу, бо, обравши, він мусить долати її щодень”.

Ведуча 1. Хто хліба зі слізьми не їв,
Хто у скорботні ночі сиві В сльозах на ліжку не сидів,
Той вас не знав, Небесні Сили.
Ви пас пускаєте в життя,
Дасте бідним винним стати,
А потім - муки каяття.
Бо на землі вже йде розплата.

Ведуча 2. Це пролог Гете до зустрічі з долею. До вибору дороги безкорисливої, невдячної, ризикованої, усамітненої від доріг юрби. А твори Гете, німецького поета, були для Василя Стуса у слідчому ізоляторі порадиниками.

Ведуча 1. Яка ж вона, дорога долі Василя Стуса? Відповідь на це запитання нам дадуть присутні тут біографи, дослідники творчості Василя Стуса, поети, читці, сам Василь Стус...

Ведуча 2. Як кредо звучать сьогодні рядки Василя Стуса:
Благословляю звою сваволлю,
дорого долі, дорого болю.

Біограф 1. Народився Василь Стус на Вінниччині у с. Рахнівці в селянській сім'ї на святвечір 1938 р. Дитинство і навчання в школі пройшло на Донеччині. Закінчив Донецький педінститут. Військова служба - стройбат на Уралі - три роки. Аспірантура в Інституті Літератури і виключеним з аспірантури за участь в акціях громадського протесту. Різні чорні тимчасові роботи сім років. Арешт, мордовські табори суворого режиму п'ять років. Заслання в Магаданському краї

- три роки. Другий арешт за участь у правозахисник Гельсінській групі - відбув п'ять років...

Смерть у таборі особливого режиму на Уралі, на сорок сьомому році життя – 4 вересня 1985 року.

І могила номер 9 на табірному цвинтарі.

Перевезено прах й перепоховано в Києві у 1989 році.

Біограф 2. У якій же сім'ї зростав цей мученик праведний?

Його батьки це Семен Дем'янович Стус та Їлина Яківна Сінківська, котрі одружилися, взяли шлюб восени 1920 року де й проживали, тобто у селі Рахнівці Гайсинського повіту на Вінниччині.

Жили заможнo, були працьовиті. От тільки коли зароджувались колгоспи, то батько Василя - Семен Стус ніяк не хотів йти у колгосп. Лише під загрозою суду таки змушений був написати заяву до колгоспу. Цей вступ означав втрату всього майна...

Семена Стуса призначили завгоспом, як чоловіка дбайливого, пильного. Та ось до села Рахнівка 1937 р. завітав вербувальник робітників для індустріального Донбасу, що потребував нових і нових робочих рук, яких активно вербували в пограбованих владою селах.

Семен Стус погодився їхати на Донбас, де знайшов роботу, а пізніше забрав дружину Їлину з чотирма дітьми: Палашку, Івана, Марію та Василя, наймолодшого, якому було 2 роки. Батько та мати довгими зимовими вечорами розповідали дітям про гірку втечу з села, про родючу землю Вінниччини, про постійні злидні, про чорні натружені долоні селян.

І можливо, саме з тих далеких часів дитинства у маленькому серці Василя зародився протест проти наруги над батьками, зародилося бажання відстоювати національну гідність, про яку в Донбасі (на той час м. Сталіно) можна було почути тільки з книг про козаків.

Батьки Василя все життя жили спогадами про милу Батьківщину, адже Вінниччина то земля їхніх предків, це земля мала свої звичаї, традиції, а цього всього на Донбасі не було.

Батьки не зреклися віри, хоча й до церкви ходили рідко, не зреклися живої рідної мови. У родині панував культ знань і допитливості.

Та Семен і Їлина пережили невимовну втрату. Під час війни від важкої інфекційної хвороби померла їхня старша дочка Палашка, а в 1944 р. трагічно загинув старший син Іван. Йому було всього 15 років. У полі садив з мамою кукурудзу і підірвався на міні...

Василь Стус згадує, що як взяв про біду з братом, то так боявся про це сказати сестрі Марусі...

Та життя йшло вперед...

Василь Стус (згадує). „Коли мені було 9 літ, ми будували хату. І помирав таю - з голоду спухлий. А ми пхали тачку, місили глину, робили саман, виводили стіни. Голодний я був, як пес. Пам'ятаю коржі зі жмиху, які пекла мама, а мені від них геть боліла голова. То був мій 3-4 клас. Тоді, на тій біді, я став добре вчитися. Вже 4 клас скінчив на відмінно - і до кінця школи мав похвальні грамоти.

Усе дитинство моє було з тачкою. То везли картоплю з поля, то з мішками я ходив на городи рвав траву..., то возив вугілля, збираючи на териконі. Тяжко жили мало не лопали...

Пам'ятаю, як 1946-1947 рр. пас чужу корову - за це мене годували. Я знав, що мама голодна – і не міг їсти сам, просив миску додому, аби поїсти з мамою разом...

Пам'ятаю, що перші книжки, які я бачив, це історія давнього світу, (кольорові карні, кольорові малюнки з життя єгиптян, греків, римлян). А першу книжку, яку я прочитав, це „Кленові листки” Василя Стефаника...

Коли я перечитав „Мартіна Ідена” Джека Лондона (це десь у 5-6 класі) – світ мені перевернувся. Як мучилася людина, а могла перевершити всіх, хто купався в молоці! І все тяжким трудом...

Десь у 4-6 класі я майже весь „Кобзар” знав напам'ять”.

Ведуча 1. Ось із такого дитинства бере початок дорога долі Василя Стуса...

Читець 1. Не одлюби свою тривогу ранню, –
той край, де обрію хвиляста каламуть,
де в надвечір'ї вітровії тчуть
єдвабну сизь, не віддані воланню
Ходім. Нам є де йти – дороги неозорі,
ще сизуваті в прохолодній млі.
Нам є де йти – на хвилі, на землі –
Шумуйте, весни – дні! Ярійте — вечори!
Шляхи – мов обрії – далекі і прозорі
Поранки, шліть нам усмішки лукаві!
Вперед, керманичу! Хай юність догорить –
Ми віддані життю і нам воздається в слові.

Ведуча 2. Так, Василь Стус підкреслює: ти людина, мусиш зберігати вірність життю, правді, долі.

Йому було боляче, коли стикався із фактами зверхності до людини. Адже людина жила у страхі перед світом, коли в душах українських селян вселився голодомор 1933 року, страшні репресії 1920-1930-х та воєнне лихоліття.

Він ще юнаком хотів, прагнув повернути людині – людське, хотів гордитися своїм народом.

Дослідник творчості В. Стуса. Ніхто не знає, в чому полягає загадка слави. Часто трапляється, що про когось, хто все життя перебуває у епіцентрі подій, забувають відразу після смерті. А до Василя Стуса широка відомість прийшла після перепоховання в 1989 р. Що стало цьому причиною? І Поетична творчість? Героїчне життя? Невмирущий дух свободи, любові до людини, до Країни? Непримиренність до всякого роду зла, зневаги до людини, до її гідності? Здатність перейматися чужим болем? На ці та інші питання спробує знайти відповідь син поета – Дмитро, який у 2004 році у м. Києві видав книгу „Василь Стус: Життя як творчість”, за яку був удостоєний звання лауреата Шевченківської премії. У цій книзі листи батька Василя Стуса до сина Дмитра, спогади В. Стуса.

Читець 2. Люде мій! О кріпаки комуни!
В майбуття втелющені цвяхи!
Вам усім несуть дубові труни –

тільки б до могили дожили!
Кріпаки замучені, нужденні!
Надія **безпашпортна** моя!

Біограф 2. Голосне ридання – співчуття до простого люду рветься із уст поета. А яка зневага звучить до тих блазнів, що за життя Сталіна плазували перед ним, оплакували на траурних мітингах, коли тиран помер, а затри роки після смерті оті служки швидко зреклися свого колишнього бога...

Читець 3. Критикам Сталіна

Так, Сталін був тиран. Але шкодую –
чом він не знищив вас, своїх співців?
Отих, котрі тягнули алілуя вождеві у кривавому вінці.
Чом ви тоді у гріб не відійшли,
Ви, що колись його лизали стопи,
Ви б трохи збереглися од хули,
бо чесність є і в вірності холопів.
Чи вам не сором проклинать вождя?
Чи вам не сором зраджувати двічі?
Не соромно дивитись людям в вічі;
і знов хвалить, і знов потиху ждять?
Щодень я чую ваш спізнілий крик,
і сам кричу, шаліючи од злості:
„Вернися, Сталін, завітай хоч в гості,
і вирви з горла чорний їх язик”.

Дослідник творчості 2. Василь Стус не вважав себе поетом. Він говорив:
„Маю себе за людину, що пише вірші.

І думка така: поет повинен бути людиною. Такою, що повна любові, долає природне почуття зненависті і...

Поет – це людина. Насамперед. А людина – це насамперед, добродій. Якби було краще жити, я б вірші не писав, а робив би коло землі.

Ще зневажаю політиків. Ще – ціную здатність чесно померти”.

Є ілюстрації, уголовні справи, документи, які свідчать про це.

Є власні спогади Дмитра про батька, про творчість В. Стуса, його нелегку життєву дорогу.

І ось у книзі Дмитра Стуса „Василь Стус” (у листі до сина) пише: „І вже я був у 8-9 класі.

І вже я мріяв про геологорозвідку, бо марив мандрами.

Любив мандрувати, любив самоту, любив дивитися, як
заходить сонце, як розказує ліс свою ветху казку...

...Якось я натрапив на Франка, його поему „Мойсей”, це прекрасна поема. Як і вся історія з Мойсеєм – прекрасна. Довго-довго народ Мойсея жив у Єгипетській неволі. А він, син заможного, здається, батька, купався в молоці при дворі Фараона. А перся ним ходили в рабстві його брати по крові – раби – євреї. Життя розпанькало Мойсея, але не вбило совісті і честі. І коли йому виповнилося 40 років – він підняв свій народ, щоб вийти з неволі. І збагнув своє гидке минуле, коли його вчили гнути своїх братів, а він вчився, віривши, що все так і є, як вчать.

Не на теє ти вчивсь
У єгипетській школі,

Щоб, навчившись, кайдани кувать
Нашій честі та волі.

І Мойсей виводить свій народ із неволі – через пустелю, голод, муку, безводдя і безхліб'я...

І після прочитання цієї поеми я забув свою геологорозвідку, а став літератором".

Дослідник творчості 2. У 1962 р. при Донецькій обласній організації СПУ було створено клуб молодого літератора „Обрій". Туди з'їжджалися молоді початківці поети із всієї області.

Василь Стус, котрий в цей час вчителював у містечку Горлівка Донецької області, на засіданнях клубу пропагував творчість українських „шістдесятників" І. Світличного, І. Дзюби, Є. Сверстюка, які па той час були ще мало-відомі...

Дослідник творчості 3. Василь Стус часто виступав із запальними промовами, сповнював серця молодих літераторів надією на майбутнє України, читав свої поезії. Це не подобалось старшим письменникам. Вони часто критикували Василя Стуса, але це не зіштовхнуло його з літературної стежини.

Читець 3. В літературі – як на цвинтарі:
Одні лежать, а тим іще копають,
Не плач, сльотавий, сльози витри,
Ти бачив, як живих ховають?

Копають ями їм по черзі, по рідні,
Спочатку дуже близькі, потім дальні,
Потому вже чужі. І йдуть печальні
Живі і лічать, мов удари, дні.
Не вирішено ще – кому те знать,
Кому відкинуть перший заступ.
Та головне спочатку докопать,
А потім бачити, як очі гаснуть.

В літературі як на цвинтарі,
На цвинтарі – як па базарі,
А на базарі кожен хитрий
І хлібосол і кашу зварить.
Тому – безодні треба і не менш.
Тому – маленьку ямку зовсім,
Та все, що виконано досі
Зарите так, що не збагнеш.

В літературі – як на цвинтарі
У глупу ніч. В пільмі розбється
Лиш бачиш фосфоричні літери.
Ступай по них. Ступай. Надійся.

Дослідник творчості 1. На початку шістдесятих років В. Стус замислюється (свідомо чи підсвідомо), що він відповідальний перед Богом за даний йому талант. Поет впевнений, що він вибраний Господом, а тому мусить гартувати себе для Долі, бо має сили бути людиною, яка не розмінєє талант на побутові вигоди.

Читець 4. Ми не перші і не останні
Під розгойданим небом стали

Ми до бою, до бурі поставлені
Линями славними.
Як могутні дуби – запорожці
Нам кремезними бути хочеться.
Молодий у борні не поточиться.
Молодий повен моці.

Ведуча 1. А доба 60-х років ХХ століття була нелегкою. Це була так звана „Хрущовська відлига”, коли в літературу увійшло ціле покоління сильних молодих талантів, які відчували подих нового життя після жорстоких сталінських часів. Та це тривало недовго...

Читець 5.

Коли на серці довгі трени.
Не пий так довго чадну сизь,
Стань під сполошені знамена,
Постій. Помовч. І озирнись.
Ти бачиш час жалю не знає.
Хоч вій і сам і біль, і жаль,
І радість по ярах ступає,
А нас спиняє між проваль.
Нехай ти хвилі не піймаєш.
Її по ритмах віднайдем.
Дорогу в кроках відміряєш
Бо шлях - без граней і без меж.
Даремні серця довгі трени,
Даремний жаль і марний біль.
Вітри перуть твої знамена
Над спокоєм пригаслих піль.

Та не одними національними болями і проблемами живе людина. Стусові поезії проростають з реального життя, з помилок, поразок і перемог, з ненависті і любові:

Читець 7.

Ти ніби хвиля.
Хвиля піді мною –
на мить застигла,
на єдину мить.
Гойднула раптом
злегка головою
і виросла
і вигнулась дугою,
а лук не лопне,
Лук любов'ю снить.
Шалено вітер
Обрії гойда.
Вже мариться –
вітрило світанкове
на обрії заграло загадково
І йде назустріч.
Прагни. Не біда.
Ні, не біда,

що хтось на абордаж
спішив зійтись
у боротьбі гарячій,
неголена кололась борода,
і руки прагли,
і уста юначі.
Так довго прагнув
я тоді борні,
забрало слів,
і руки мов набрякли,
ніч відступала крізь кривавий сон.
Я йшов но втомі
Ти ж, потиху, плакала.

Василь Стус. Перші уроки поезії – мамині. Знала багато пісень і вміла дуже інтимно їх співати....

Найбільший слід у душі – од маминої колискової.
„Ой люлі – люлі, моя дитино”. Шевченко над колискою –
це не забувається, а співане тужно: „Іди ти, сину,
на Україну, не кленучи” – хвилює й досі. Щось схоже до
надгробного сумного голосіння з „Заповіту”:

„Поховайте та вставайте, кайдани порвіте, і вражою злою кров’ю волю
окропіте”... Журба – як перше почуття немовляти в білому світі. Ще були
враження од дитинства.

Шкільне навчання вабило. Одне – чужомовне, а друге – дурне...

Інститутські роки – трудні. Перша публіцистика віршована – позви з
історією. Захоплення Рильським і Вєргарном... Стужілий за справжньою (не
донецькою) Україною, поїхав вчителювати на Кіровоградщини... А потім –
армія. Там вірші майже не писались, бо на плечах – погони. Післяармійський час
був уже часом поезії... Нині найбільше люблю Гете, Свідзінського, Рільке”.

Біограф 1. 12 січня 1972 року Василя Стуса заарештовано. За що? За любов
до України. Спецслужби люто стежили за тим, щоб підозрілий пост не
надрукував своїх віршів і не виступив перед людьми...

Та і в тюремне вікно, у маленьку камеру до нього зазірала Україна.

Змордована й розп’ята, як у часи Батия. Крізь ґрати було видно клаптик
неба і вранішню зорю. Для Василя Стуса ця зоря кинула віщий промінь, з якого
народилась поезія:

Читець 6.

Мені зоря сіяла нині вранці
Устроєна в вікно. І благодать
така ясна лягла мені на душу
...ота зоря – то тільки скалок болю
що вічністю протягий, мов огнем.
Ота зоря вістунка твого шляху.

Дослідник творчості 3. У тиші одиночної камери постає нове народження
поета великого трагізму. Він заяснів, наче ударений струмом, і стежля його поезії
раптом стала підніматись до високих прояснень.

Читець 8.

В мені уже народжується Бог
і напівпам’ятний, напівзабутий

немов і не в мені, а скраю смерти,
куди живому зась, мій внук і прадід –
пережидає заки я помру.
Я з ним удвох живу. Удвох існую,
коли нікого. І гримить біда, мов канонада.
Він о порятунок для мене. Тож і мовлю: порятуй
мій Господи. О, порятуй на мить,
а далі я, оговтаний, врятую
себе самого сам....

Читець 9.

Земля даленіє, наче тьмяна зірка,
І голова моя налита сонцем,
Вже передсмертну радість прочува.
Благослови мене, блаженна мить –
Раптове самоспалення і вічне
Повернення до тіла. Проминань
і входження зненацька в сто світів.

Дослідник творчості 4. Ці поезії ключ до тих храмів святості душі, котрі вибудував поет у своїх зонах та камерах.

Зболеним, змордований поет пройшов крізь всі зони нашого світу і, оглянувши відчужено назад, запитав:

- Поезіє, красо моя, окрасо,
Я перед себе чи до себе жив?

Така його внутрішня біографія.

Біограф 1. Зовнішня біографія Василя Стуса вписується в українську географію: змордована Вінниччина, зрусифікована Донеччина, зацькований Київ, чужий Урал, лиховісна Мордовія і пекельна Коліма...

Читець 10.

На колимськiм морозі калина
Зацвітає рудими слізьми
Неосяжна осонцена днина,
І собором дзвінким Україна
Написалась на мурах тюрми.
Безгоміння, безлюддя довкола,
Тільки сонце, і простір, і сніг.
І котилось куль – покотьолом
Моє серце в ведмежий барліг.
І зголілі модрини кричали,
Тонко олень писався в імлі,
І зійшлися кінці і начала
На оцій чужинецькій землі.

Ведуча 2. І дарована Богом доля – то вище призначення людини, її хрест, її стежка, якою вона покликана йти, бо:

...від народження берем
правічний гріх собі на душу:
його покутувати змушені,
його ми вистраждали ревне
повинні – спогадами, сном
(що вчинить вічний недоросток,

як щось блукає під вікном,
страхає великоднім постом?)
Всі прогріхи минулих душ,
Напевне, ще від неоліту
Ввійшли у серце, оновите
Гріховністю...

Біограф 2. У листі до Євгена Адельгейма, рецензента видавництва „Радянський письменник”, котрий, на подив самого поета добре відгукнувся про першу збірку В. Стуса „Зимові дерева”, що вийшла друком, на жаль, за кордоном, у Лондоні (1970 р.); поет писав: „людина шанує життя і тоді, коли їй важко, чи їй нестерпно важко. Але свічка індивідуального людського існування, запалена природою, землею, Богом і т.і., має горіти стільки, скільки їй дано.

Біограф 3. Та в ті роки в Україні людськими долями керували кадебісти. Під Києвом за нез’ясованих і загадкових обставин не стало талановитої художниці Алли Горської. Пізнім вечором 28 листопада страшного 1970 року її понівечене тіло знайшла в погребі тестового дому в Фастові Надія Світлична, яка вирушила туди, немовби передчуваючи щось лихе. Боячись, щоб похорон Алли Горської не перетворився на мітинг протесту, кадебісти провели з більшістю друзів покійної попереджувальні розмови: не хочете втратити роботу й не набути нових проблем – не ходіть на цвинтар. З Василем Стусом не говорили. Зчорнілий, Василь прийшов на цвинтар. Він уже знав і про профілактичні розмови, і про раптові „незбагненні” смерті; і про огидні натяки. Розумів, що це свідоме вбивство. До могили Стус ніс портрет Алли Горської. Нестерпно боляче відчувати трату близької людини. На цвинтарі він майже не слухав промовців, а тоді взяв слово:

Читець 11.

Сьогодні – ти. А завтра я,
І пустить нас Господь до пекла,
де нам на вічний біль – утекла,
в смерть перелякана Земля.
І тільки горстка нас. Щопта
Для молитов і сподівання,
Усім нам смерть судилась рання,
Бо пізня суджена мета.

Дослідник творчості 1. За кілька місяців після похорону поет закінчив упорядкування збірки „Веселий цвинтар”. До написання цієї книги була поштовхом смерть Горської. Стус не може мовчати. Він пише листи до уряду, до лідерів компартії. Зокрема в листі до КДБ при Раді Міністрів, він пише:

Василь Стус (зачитує). ...Людина, що має іншу позицію, сприймається протилежною стороною за ворога.

Гірко відчувати, що забороняють людям мати іншу позицію в житті, наше суспільство бере на себе відповідальність за їхню духовну близькість, чи фізичну смерть...

Страшно боляче і соромно думати про долю Валентина Мороза, заарештованого два місяці тому за написання кількох публіцистичних статей. Це якраз той приклад, коли людині відмовляють в існуванні. Бо що значить заборонити людині думати, і висловлювати свої думки?

...я прошу вас зробіть все для того, щоб можлива судова розправа над Валентином Морозом не стала новою ганьбою для кожного з нас”.

Дослідник творчості 2. Василь Стус був Людиною. Він мусив обставати на стороні національної стихії і національного слова й жити так, немов він – останній захисник рідної мови. У цьому велика подібність Тараса Шевченка та Василя Стуса.

Психологічно Василь відчував, що „тюремні ворота” розчинились перед ним. Але доля подарувала йому ще кілька щасливих миттєвостей:

Це і відпочинок у верхів’ї Прип’яті з дружиною Валею і малим Дмитриком, це і зустрічі на його квартирі в Києві з В’ячеславом Чорноволом, Євгеном Сверстюком, Іваном Дзюбою, Іваном Світличним.

Та незабаром почалися арешти.

(Інсценівка: Слідчий Логінов і В. Стус.)

Логінов. Чи вами написана стаття „Феномен доби” і кого ви знайомили з текстом цієї статті? (Зухвало.)

В.Стус. Стаття „Феномен доби” про поетичну смерть Павла Тичини написана мною. Над нею я працював довгий час, приблизно півроку. Я міг звертатись до фахівців за консультацією по цій статті.

Логінов (насторожено). А чому ви збірку „Зимові дерева” видали за кордоном?

В.Стус (з гідністю). Збірка за кордоном була видана без моєї на те згоди, бо я мав намір опублікувати її у видавництві „Радянський письменник”, і на цю збірку були позитивні рецензії: Нагнибіди, Драча, Адельгейма. Я вважаю, що в останній час видавання за кордоном українських авторів набуло масовою характеру, і в цьому, на мою думку, винні не автори, а існуюча практика загального видавання рукописів у нас на Україні. Свої погляди з цього питання я докладно виклав у листах до ЦК КПУ та Президії Спілки Письменників, які я надіслав приблизно у листопаді 1971 року... (Пауза.)

Логінов. Вам пред’явлено документ, в „якому зводиться наклеп на радянський державний лад і стверджується, що в нашій країні нібито проводиться політика геноциду півдношенню до молодих літераторів.

Стус (строго заперечуючи). Передусім – відкидаю кваліфікацію цього листа як такого, в якому зводиться наклеп на радянський лад. Мета листа – інформувати уряд та СП України... про ті вади, які є в суспільстві, щоб українська радянська література, зосібна молоді літератори, змогли працювати для народу, служити ідеалам гуманізму й справедливості...

Біограф 1. Василь Стус завжди відстоював справедливість, чесність, хотів розвіяти дурман неповаги до української мови, культури, історії.

Василь Стус. Колись Шевченко писав:

Я так люблю мою Україну убогу.

Що прокляну святого Бога

За неї душу погублю.

Я повторив би ці слова, замінивши слово „Україна” словом „ істина, як справедливість”

Біограф 2. Так писав Василь Стус до Петра Юхимовича Шелеста, зокрема підкреслив своє останнє прохання до нього: „Дуже прошу вас - зробити так, щоб люди, які щиро прагнуть робити добро для рідного народу і його культури, могли

це робити на повну силу, з цілковитою віддачею своїх ясних розумів і чесних душ... Хай буде більше взаєморозуміння, а непорозуміння..." Та В. Стус мало сподівався на те, що лист дійде до адресата...

Біограф 3. І знову були допити, безпідставні звинувачення. Слідчий Логінов навіть добився того, що Стусу було призначено психіатричну експертизу.

Біограф 4. Так, жорстоко поводитись з В. Стусом у тюремних казармах.

Рятувала ручка, аркуш паперу. Та й те, що лягло у рукопис збірки „Палімпсести" – забрали для перевірки...

Читець 12.

Не потурай жалям. Бо то дарма –
Своїм жалем намарне потурати.
Уже таким тебе зродила мати,
Аби не знати, що то є – тюрма.
А, може, й шляху кращого нема,
Аби себе об зорі обкарнати...

Біограф 1. Стус у тюрмі часто оголошував голодівку, а в нього ж був хворий шлунок. Представники КДБ надіялись, що хворий Стус підпише покаєння, аби вижити... Ні. Він стійко стояв за правду.

Хоча операції на шлунку не уникнув, в Ленінградській лікарні для в'язнів йому видалили 2/3 шлунку. А потім знову відправили в Мордовію. Єдина їжа на той час оселедець і вода. Це був 1976 рік...

Біограф 2. У 1979 році Стус повернувся із заслання до Києва, до рідних. У цьому ж році він вступає в Українську Гельсинську спілку. У цю групу входили справжні патріоти – українці, які заслуговують найвищого визнання: Чорновіл В'ячеслав, Лев Лук'яненко, Руденко Микола, Олесь Бердник, Горинь Богдан, Марченко Валерій, Горинь Михайло, Литвин Юрій, Сенік Ірина та багато інших. Всі вони зазнали важких років ув'язнень.

Біограф 3. У 1980 році В. Стуса заарештовано. Київський суд засудив особливо небезпечного рецидивіста Василя Стуса на 10 років таборів посиленого режиму і 5 років заслання... 1 далека, важка Колима...

Василь Стус.

Отак собі й живу,
позбулий часоплину,
і рідну Україну не кличу,
не зову.
В невільницьких шляхах
відморилось поволі,
вже не шумлять тополі
у мене в головах.
І рідний Київ мій
у золото гучливе
не вдарить шанобливо
і не окрилить мрій, –
медяні гуки бань
стар-княжої Софії
не оживлять події
і мару повертань.
Отак собі живу,

неначе лист опалий
лиш місяць гострожалий
насуплює брову.
Таке твоє життя
і просте, і нехитре
кульбабою на вітрі
під буряне виття.
Та рідний син біжить –
пустився з крутояру
на радість і на кару –
аж вся земля дрижить.
Оце ти й є моя,
Дружина і вітчизна,
І трунок і трутизна,
І смертна течія.

Дослідник творчості. У 1985 році голова Нобелівського комітету Генріх Бьолль за книгу „Палімпсести” висунув Василя Стуса на здобуття Нобелівської премії, надіючись, що таким чином звільнить талановитого поста із тюрми. Та не судилось....

Біографія 4. У ніч з 3 на 4 вересня 1985 року у карцері, під час сухої голодівки перестало битися серце Василя Стуса.

Ведуча 1. Такою була дорога долі великого правозахисника народу. Сотні перекладів Василя Стуса з Гете, Рільке, Лорки загинули безслідно. Усі його останні творчі спалахи канули в чорну діру. Маємо лише свідчення в листі до дружини в грудні 1983 року: „Закінчую свою збірку „Птах душі”.

Дослідник творчості. Та на сьогоднішній день маємо видання творів Василя Стуса у шести томах (це 9 книг). А могло бути набагато більше...

Скільки його поезій було знищено, спалено, страчено. Та дух його поетичного слова не спалити, не стратити.

Ведуча 2. За найжорстокіших обставин жив і творив поет, але він проніс у річище української культури ідеали гуманізму й патріотизму. Його ім'я - це символ нескореного прометеївського духу. І поет вдячний своїй долі.

Василь Стус.

Як добре те, що смерті не боюся.
і не питаю, чи тяжкий мій хрест
що перед вами, судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст,
що жив, любив і не набрався скверни,
ненависті, прокльону, каяття.
Народе мій, до тебе я ще верну,
як в смерті обернуся до життя...